

PŘÍSPĚVEK K HISTORII NĚKTERÝCH PRAŽSKÝCH NAKLADATELŮ V LETECH 1945–1948

Domnívám se, že je správné v rámci odborných pojednání o české literatuře věnovat určitou pozornost také jejím vydavatelům, neboť i oni svým specifickým podílem vytvářejí charakter literárního díla, respektive knihy jako souhrnného celku literárního, výtvarného a typografického. Nakladatelská činnost je tak stará jako tištěná kniha sama, i když teprve s rozvojem průmyslového tiskárenství došlo k odloučení obou složek – tiskařské a nakladatelské a každá se začala ubírat ve svém vývoji samostatnými cestami, byť vždy ve vzájemném propojení. Původní tiskaři byli zároveň nakladateli a moderní nakladatelé zase buď vlastnili svoje tiskárny a nebo úzce spolupracovali s některými osvědčenými vybranými tiskárnami. Ale ať bylo vzájemné propojení jakékoliv, je neoddiskutovatelnou skutečností, že vydavatelé vždy uplatňovali svůj vliv na charakter knihy, která měla z jejich podniku vyjít. Důležitou roli zde hrály zájmy reprezentace vlastní firmy, komerčnost prodeje díla, ale také v neposlední řadě osobní vkus, záliby a záměry samotného nakladatele. Dá se tedy říci, že konečnou tvářnost knize vždy dodával nakladatel a stejně důležité bylo, že tím, co vydával, ovlivňoval charakter literární produkce a také vkus a zájmy čtenářů. Význam nakladatelské práce pro kulturní život národa není třeba více zdůrazňovat, ale spíše si připomenout alespoň některá jména z celé plejády nakladatelů, kteří tak intenzívně ovlivňovali charakter české knihy. České nakladatelské podnikání, jak je všeobecně známo, je staleté, ale účelem tohoto referátu není podávat jeho historický vývoj, ale jen připomenout jeho stav v poválečném období.

Rok 1945 byl samozřejmě mezníkem v dosavadním vývoji, byl východním startovním bodem pro období – jak všichni doufali – šťastné, dělné a produktivní. Že to bude období tak krátké, nikoho ani nenapadlo. Na

nakladatelském trhu se tehdy pohybovala nakladatelství s mnohaletou tradicí sahající do 19. století, například Vilímek, Srdce, Otto, Bačkovský nebo nakladatelé začínající za první republiky, jako Petr, Mazáč, Žižka a nakladatelství vzniklá na samém počátku války, jako třeba Žikeš, Pohořelý, Poláček a jiní. Ta nejstarší nakladatelství navazovala stále na už téměř staletou tradici, neboť jejich původní zakladatelé začínali v 60. a 70. letech 19. století za docela jiných kulturních, politických a hospodářských podmínek. Do moderní doby si tyto podniky nesly charakter klasických nakladatelských domů, kde i charakter produkce nesl pečeť klasické vyrovnanosti. Nakladatelství vzniklá za první republiky a na jejím konci byla spíše nositelem moderních trendů v literatuře a umění vůbec, byla progresivnější a vzájemně se lišila svým osobitým charakterem, který se zapisoval do čtenářského povědomí: vyplňovala tak mezery v nakladatelské nabídce klasických nakladatelských domů. Síť nakladatelství po roce 1945 byla tedy pestrá, s širokou nabídkou převážně hodnotné literatury nejrůznějších žánrů. Připomeňme si alespoň některá z nich.

Nakladatelství Alois Srdce neslo svoji historii od roku 1886, kdy Alois Srdce převzal závod Emanuela Petříka, u něhož se vyučil. V roce 1893 získal ještě knihkupeckou koncesi po Stanislavu Pospíšilovi, takže svým podnikem navázal na slavnou Pospíšilovskou tradici. Roku 1918 se ujal vedení závodu syn Alois Srdce (1888–1966), který je už oním běžně v Praze známým nakladatelem, hlavně ve třicátých a čtyřicátých letech. Tehdy se stala nejoblíbenější edice Srdcovy knihy dobré zábavy, vycházející od roku 1938. Tady právě vycházely knihy klasického světového humoru z per světových literárních velikánů jako jsou Jerome Klapka Jerome, Gilbert K. Chesterton, Romain Rolland a další. Srdcovy knihy byly doprovázeny kresbami Cyrila Boudy, Vlastimila Rady, Ondřeje Sekory a dalšími výtvarníky. Srdcovo nakladatelství sídlilo ve Spálené ulici č. 21 a v letech po roce 1945 vydalo: Jerome Klapka Jerome – Tři muži ve člunu, Václav Hlaváček – Přírodní lékař, Road Bradford – Starej zákon a proroci, Rudolf Deyl – Humor plátěného světa, V. Bidlo – Skrytá pohoří, Arnošt Vaněček – Černá labuť aj.

Nakladatelství Josef Richard Vilímek působilo od roku 1872 po získání tiskárenské koncese, ale vlastní nakladatelský rozvoj nastal v 80. letech, kdy se sídlem firmy stal dům č. 35 ve Spálené ulici v Praze a nakladatelem syn J.R. Vilímek mladší (1860–1938). Přízeň čtenářů si získaly edice: Vilímkova knihovna, Slavní autoři, Ilustrované romány, Dívčím srdcím, časopis *Malý čtenář* a *Humoristické listy*, *Vilímkovy humoristické kalendáře*; celkem vydával 20. edic. Od roku 1939 vycházela

Vilímkova ilustrovaná národní knihovna, kde od roku 1945 vyšla např. kniha *Růženy Svobodové Černí myslivci, První Češka* od Karoliny Světlé nebo *Barbar Vok* od Jiřího Mařánka. Nejvíce naplněna byla edice Vilímkova knihovna, kde po roce 1945 vyšlo asi 20 titulů jako *Podivná průvodkyně* a *Kvetoucí sad* Čestmíra Jeřábka, nebo *Hodina před půlnocí* od Marie Holkové a *Muži jdou v tmě* od Jiřího Marka. Za upozornění stojí také edice Vilímkovy milé knihy, kde po válce vyšla např. *Honba za modráčkem* od Josefa Wechsberga, *Don Quijote se vrací* od Jiřího Grafy nebo *Nic pro čítanky* od Zdeňka Kovařovice. V posledním údobí činnosti nakladatelství, tj. od roku 1939, bylo důležité i působení Bedřicha Fučíka ve vedení podniku a uplatnění řady moderních ilustrátorů jako byl Zdeněk Seydl, František Tichý, Karel Svoboda, což vytvořilo příznivé předpoklady pro úspěšný poválečný rozvoj tohoto nakladatelství.

Z prvorepublikových nakladatelství je nutné si povšimnout především Václava Petra. Václav Petr začal vydávat v roce 1921 spolu s Karlem Tvrdým, ale od konce roku 1922 vydával již samostatně. Nosným pilířem nakladatelství byla edice Atom procházející celou historií nakladatelství až do roku 1949. Bylo v ní vydáno 169 knih. První kniha je *Neznámé arcidílo* Honoré de Balzaca roku 1921 a poslední *Pout' hrdinova* od Vladimíra Pazourka roku 1949. Nakladatelskou charakteristikou Václava Petra byla podpora mladých začínajících českých autorů prózy i poezie. V průběhu vývoje jim Petr věnoval několik edic: První knížky, Erb, Lyrika, Nová jména aj., vždy v redakci mladých autorů-básníků Františka Halase a Kamila Bednáře. Vedle zájmu o mladé autory a úspěšný obsah edice Atom se vine tímto nakladatelstvím i trvalý program vydávání díla Jiřího Wolкера, jehož byl Václav Petr nakladatelským objevitelem. Úspěšné poválečné období zahájil Václav Petr již v květnových dnech roku 1945, kdy spolu s bibliofilem, sběratelem a advokátem Kamillem Reslerem uskutečnili vydání sborníku české poezie *K poctě zbraň praporu*, připraveného k vydání již roku 1939. Po roce 1945 se Petr také pokusil založit několik edic dětské literatury: Ráj dětí, Na křídlech dobrodružství, Kouzelný svět a Dívčí sen, kde vyšly půvabné knížky, např. Dagmar Novotná – Putování želvy Tary, Vladimír Pazourek – Na zlaté zátoce, Rudolf Hnilička – Pohádky sedmi hvězd s ilustracemi Josefa Urbánka nebo Marie Želibské. Z dalších edic to byla satirická *Zeměžluč* nebo divadelní *Zrcadlo času*, která měla přinášet i kritické rozbory vydaných dramát. Všechny tyto a další edice se již nerozvinuly, protože čas se nachyloval a neumožnil svobodný rozvoj nakladatelství. Za období 1945–1949 vydal Petr 180 nových knih. Z těch nejúspěšnějších to byl

např. *Jih proti severu* od Margaret Mitschell, *Knihy o životě a smrti* Axela Munthe nebo *Cizinec* Alberta Camuse, svazky souborného díla Jiřího Wolкера a mnoho dalších. Nakladatelství sídlilo v Opletalově a od roku 1932 v Ječné ulici v Praze.

V roce 1925 začalo svojí činností nakladatelství Leopold Mazáč, taktéž se sídlem ve Spálené ulici č. 53. Největší produkce dosáhlo ve 30. letech, kdy vydávalo českou klasickou literaturu – souborná díla Karolíny Světlé, Boženy Němcové, Jana Nerudy, z novějších romány Jana Vrba. Ovšem hlavní charakteristikou tohoto nakladatelství bylo vydávání slovenské literatury, které začalo úspěšným vydáním *Sborníku mladej slovenskej literatury*. Ve vydavatelské činnosti pokračoval Mazáč vydáváním prací mladé slovenské spisovateľské generace v originále a z jeho knihkupectví pak vzniklo vlastně středisko slovenské kultury v Praze, které ale ukončilo svojí činnost v roce 1939 v důsledku politických událostí. Po roce 1945 začalo pro toto nakladatelství velmi složité období. Leopold Mazáč čelil podezření ze spolupráce s Němci a tudíž byla na něj uvalena národní správa. Obvinění bylo sice po přešetření zrušeno, mohl znovu otevřít své knihkupectví, ale brzy po únoru 1948 převzala podnik Mladá fronta. Mazáč nevydržel nový nápor historických skutečností a dobrovolně odešel ze života. (Případem nakladatelství Leopold Mazáč se bude zabývat ve svém referátu také dr. Aleš Zach).

Ve dvacátých letech vzniká pražské nakladatelství Leoše Karla Žižky, jež ovšem nebylo tak nové. Navazovalo na tradiční nakladatelství Josefa Pelcla z 90. let 19. století. Žižka, jinak spíše známý knihkupecký a nakladatelský pedagog, převzal Pelclův podnik v roce 1921, přestěhoval jej z Lípové ulice do Pařížské a vedl ho až do roku 1949. Žižka ve svém podniku vydával odbornou knihkupeckou literaturu, na níž se autorsky mnohdy sám podílel. Vznikla z praktické potřeby Žižky-pedagoga a byla také po několik generací knihkupců hlavním studijním pramenem. Dále vydával svá beletristická a vzpomínková díla. Nejznámější z nich a po válce vydaná je kniha *Staropražské vzpomínky*. Méně známá ale velmi zajímavá je kniha vzpomínek na české skladatele konce 19. století, které měl Žižka možnost osobně poznat při své knihkupecké praxi. Nese název *Mistři a mistříčkové*.

Na konci první republiky a počátku okupace začal samostatně vydávat v Růžové ulici č.5 v Praze úspěšný ředitel nakladatelství Družstevní práce – Václav Poláček. Jeho hlavním oborem byla umělecko-historická literatura, vydával časopis *Panorama*, spolupracoval s nejznámějšími historiky umění, jako byl Vojtěch Volavka, V. V. Štech, a výtvarníky:

Maxem Švabinským, Karlem Svolinským, Zdeňkem Seydlem, své knihy vydával převážně v grafické úpravě Methoda Kalába. Z jeho nakladatelství vycházely velmi pěkné pragensie a knihy o umění v širším pojetí. Několikasvazková *Zmizelá Praha* od V. V. Štecha, Zdeňka Wirtha, Václava Vojtiška a Antonína Novotného, dále Sudek-Wirth – Pražský kalendář 1946, A. Kubíček – Pražské paláce, V. V. Štech – Skutečnost umění, D. Menclová – Hrad Karlštejn, B. Hypšman – Sto let staroměstského rynku a radnice .

Ve stejné době jako Václav Poláček začal své podnikání Jan Pohořelý, méně známý pražský nakladatel, působící prakticky jen 10 let, tedy do roku 1949, dokonce na třech místech. Začínal v Polské ulici č.17, pak na Vinohradské třídě č.57 a v poválečném období v ulici Jana Masaryka č.17. Oblíbenou edicí tohoto nakladatelství byla edice Přátelství, kde vydával díla moderních českých básníků, např. Kamila Bednáře, Františka Halase, Jindřicha Hořejšího, Františka Hrubína, Vladimíra Holana, Fráni Šrámka, udržoval přátelské styky s Petrem Bezručem. Velmi bohatá jsou však i jeho vydání filozofických děl nebo děl o literatuře a umění vůbec. Po válce vydal: Otokar Březina – Ruce a *Větry od pólů*, dva svazky básnického výboru *Jedenáct nejmilejších básní*; z filozofické literatury to byly *Filosofické listy* Ladislava Klímy a jeho další díla, *Samomluvy* Jaroslava Kabeše, *Lucretius – O podstatě světa*, G. W. F. Hegel – *Úvod do dějin filosofie*. Z prací o umění: Emil Filla – *O svobodě*, Jan Konůpek – *Život v umění*; nakonec připomeňme historicky fundovanou půvabnou knihu Eduarda Basse – *Křižovatka u Prašné brány*.

V roce 1940 založil nakladatelství v Ostravě a pobočku v Praze Josef Lukasík, který se stal kmenovým nakladatelem slezských a moravských spisovatelů a výtvarníků, jimž byla věnována edice Návrat. Byli mezi nimi: František Směja, Géza Včelička, Arnošt Vaněček, T. Svatopluk, Karel Dvořáček, Josef Strnadel a další. Do života nakladatele Lukasíka však tvrdě zasáhla německá okupace. Byl vyslýchán na gestapu, kde 2. 6. 1942, přes své mládí, podlehl selhání srdce. Nakladatelství převzala jeho sestra Marie Lukasíková, která jej vedla do roku 1949 a vydavatelskou činností pokračovala v programu svého bratra. Z vydání v té době lze uvést: Mirek Elpl – *Důl u Veselého rytířstva*, Géza Včelička – *Policejní hodina, Klášterní ulice, Staré zrcadlo*, František Uhlíř – *Těšínské Slezsko*, ale také Ernest Hemingway – *Mít i nemít*.

Chceme-li si udělat představu o stavu vydavatelské činnosti v poválečném období, musíme si ještě připomenout jméno nakladatele Vladimíra Žikeše. Historie jeho podnikání byla velmi pohnutá jako doba sama.

Nakladatelství existovalo souhrnně 12 let, fakticky však pouze v období 1937 -1942 a 1945–1949. Přes tato velmi krátká údobí se Žikešovi podařilo vypracovat se mezi přední pražská nakladatelství, a to jednak kvalitní produkcí, jednak výstavní činností v Pražském salónu. Sídlo nakladatelství bylo v Karlově ulici č.2 v prostorách nynějšího antikvariátu. Z jeho produkce jsou nejznámější tzv. špalíčky – půvabné pragensie z pera Antonína Novotného, ředitele Muzea hlavního města Prahy, doprovázené romantickými ilustracemi Vojtěcha Kubašty. Připomeňme si tituly: *Jak život Prahou šel*, *Praha v květu baroka*, *Naposledy o Praze F.L. Věka*, *Z Prahy dozrívajícího baroka* a mnoho jiných. Mimo tyto špalíčky vydával Žikeš i odbornou pragensistickou literaturu: *Pražské cechovní truhlice a korouhve*, *Pražský porcelán*, *Staropražská theatralia* a podobně. Mimopražskou tematiku z období po roce 1945 představuje třeba knížka Ivana Honla – *Z minulosti karetní hry V Čechách*, dále R. M. Rilkeho *Rodin* nebo *Politický brevír moderní ženy* a Charloty Masarykové *Listy do vězení*. Tato kniha však již po vydání roku 1948 nesměla být distribuována. Významným kulturním podnikem Vladimíra Žikeše byl jeho Pražský salon, ve kterém Žikeš pořádal příležitostné výstavy knižního umění: *Dobrá kniha pro mládež*, *Malíři dětem*, *Švýcarská kniha*, *Pražské veduty* a jiné. Pražský salon zahájil svoji činnost 2. 12. 1945, vzdáleně navázal na Topičův umělecký salon ze začátku století, byl střediskem setkání významné pražské umělecké, politické a vědecké společnosti a svoji existenci ukončil spolu s nakladatelstvím roku 1949.

O Vladimíru Žikešovi a mnoha dalších nakladatelích té doby bychom mohli hovořit ještě dlouho a podrobněji. Tento referát měl za úkol spíše načrtnout tuto tematiku, přiložit několik kaménků do dobové mozaiky a vzbudit zájem o fond nakladatelských pozůstalostí, které jsou často opomíjeným, ale překvapivým pramenem poznání historie. Je možné je studovat v Knihovně Národního muzea, která je vlastníkem více než dvaceti nakladatelských archivů známých i méně známých vydavatelů.